

СИНЕРГЕТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА СУЧАСНИХ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Н. В. Таценко, канд. філол. наук

Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
E-mail: tacnataasha@i.ua

У статті проаналізовано базові поняття синергетики в якості методологічної основи сучасних лінгвістичних розвідок. Доведено, що лінгвосинергетичний напрям є не лише механічним перенесенням природничо-наукової термінології в область лінгвістики, а новим цілісним науковим підходом, який досліджує точки перетину живої й неживої природи. Здійснено спробу виділити основні принципи організації дискурсивного простору як нерівноважного стану системи, зафіксованого в структурі. Такими принципами є: нестійкість, дисипативність, нелінійність, ієрархічність, емерджентність та симетричність/асиметричність. Актуалізовано методикку проведення дискурсивно-синергетичного аналізу з виокремленням самоорганізації елементів системи дискурсу, поляризації її параметрів порядку, взаємодії функціональних атракторів і репелерів. Розкриття загальних тенденцій структурно-семантичної організації дискурсу асоціюється з синергетичною еволюцією саморегульованої системи.

Ключові слова: синергетика, нестійкість, дисипативність, нелінійність, ієрархічність, емерджентність, симетричність /асиметричність.

Одним із найперспективніших міждисциплінарних підходів, що формують універсальну наукову парадигму, є теорія самоорганізації складних систем або "синергетика". Ця теорія поступово набула статусу особливого методологічного спрямування, в рамках якого здійснюється конструктивний кросдисциплінарний діалог представників наукової спільноти. Основні ідеї та концепції синергетики піддаються активному осмисленню й плідному використанню в багатьох сферах наукових знань (Л. С. Піхтовнікова, Т. І. Домброван, С. М. Єнікєєва, Н. С. Олизько, Д. С. Храмченко, С. П. Курдюмов, В. І. Аршинов, Д. С. Чернавський, Н. R. Maturana, P. van Geert та ін.).

Широко затребувані в сучасному світі, принципи та методи синергетики поступово вийшли за межі природничо-наукових дисциплін, часто не використовуючи властиві цим наукам складні математичні операції. Відповідна специфічна термінологія потрапляє в загальнонаукову мову, при цьому значення багатьох понять часто метафоризуються й спрощуються, підлаштовуючись під потреби конкретної сфери людського знання. Для гуманітарних наук **актуальність** цієї універсальної наукової парадигми полягає в тому, що вона досліджує точки перетину неживої та живої природи, інтуїтивних і раціональних аспектів пізнання.

Лінгвісти не могли не помітити перспективність синергетики, звернувши увагу на синергійність мови й мовлення, а також тексту як нерівноважно стійкого стану системи, зафіксованого в структурі. Продуктивно освоївши вчення про системність, дослідники здійснили логічний перехід до розвитку лінгвосинергетики, яка синтезує емпіричний і теоретичний матеріал та результати досліджень у сферах структурно-функціональної, когнітивної, прагматичної, соціо- та етнолінгвістик. Беручи до уваги складність мовної природи – біологічної, фізичної, соціокультурної – доміантними стали міждисциплінарні студії.

Проте зауважимо, що лінгвосинергетика не стала революційним переворотом філологічного знання, а лише інтегрувала наявні в мовознавстві концепції в єдину систему, дозволяючи по-новому поглянути на об'єкт дослідження. Для усвідомлення того факту, що цей методологічний напрям є не лише механічним перенесенням природничо-наукової термінології в область лінгвістики, а новим цілісним підходом

до аналізу дискурсивної діяльності, необхідно перш за все детально проаналізувати базові поняття синергетики. У цьому полягає **мета** пропонованої статті, а **завданнями** є розкриття “експланаторного” потенціалу методологічних засад нової парадигми для лінгвістичних розвідок, а також викладення основ синергетичного розуміння еволюції систем.

Об’єктом дослідження постають методологічні основи синергетики, а **предметом** – осмислення їхньої значущості для актуалізації нових підходів у царині фундаментального мовознавства.

У межах наукової розвідки використовується такі **методи**: тезаурусний аналіз для розкриття змісту синергетики як наукової парадигми, теоретичного узагальнення й класифікації для викладення основ синергетичної еволюції систем, а також метод кореляційного аналізу для визначення співвідношення специфічної термінології синергетики й лінгвістики.

Термін “синергетика” був уведений німецьким фізиком Г. Хакеном, який описував лазерне випромінювання й проектував власні спостереження за самоорганізацією макроскопічних структур на природні та соціальні системи. Намагаючись підібрати найбільш відповідне слово, значення якого мало б виражати спільну діяльність, спрямовану на здійснення певної мети, Г. Хакен запропонував використовувати термін “синергетика” (від грецького слова “синергія” – злиття енергій, сприяння, співробітництво) для опису кооперувального ефекту в процесах спонтанного формування структур, виявлених ним під час роботи з лазерним випромінюванням. На думку Г. Хакена, в основі феномену самоорганізації лежить спільна взаємодія багатьох підсистем, в результаті якої на макроскопічному рівні виникає не тільки структура, а й відповідне їй функціонування [1].

Зауважимо, що первинно синергетика виникла як друга гілка в центрі наукової системи й становила собою конкретизацію діалектики. Наразі вона посідає чільне місце в сфері сучасних наукових парадигм, що відкриває можливості термінологічного та змістового взаємодоповнення синергетичних і діалектичних засад пізнання. За допомогою останніх можна дізнатись про те, як і чому відбуваються процеси розвитку мовної системи, а завдяки синергетиці – досліджувати зміни напрямку комунікативних домінант.

Синергетика стала позначенням міждисциплінарного поля, в рамках якого досліджуються саморегульовані системи й виникнення в них якісно нових властивостей. Близька цим ідеям концепція дисипативних структур, яка постулює створення впорядкованості структур із хаосу з огляду на дисипацію – розсіювання надмірних речовин, енергії й інформації з системи до зовнішнього середовища [2]. Дисипативні структури виникають у процесі самоорганізації системи шляхом кооперувальної взаємодії елементів і сприяють її переведенню на якісно новий рівень організації. Слід зазначити, що наразі не існує єдиної теорії синергетики, лише набір різних наукових концепцій, що взаємно доповнюють одна одну. Вони сприяють розумінню процесів світового розвитку, створюючи цілісну картину руху матерії від простих форм організації до складних.

Методологія синергетики включає сім основних принципів: два принципи буття й п’ять принципів становлення. Принципи буття – гомеостатичність та ієрархічність – характеризують фазу стабільного функціонування системи, порядку. Принципи становлення – нелінійність, нестійкість, незамкнутість (відкритість), динамічна ієрархічність і спостережливість – характеризують фазу оновлення системи, проходження нею певних трансформацій на шляху до нового порядку [3, с. 78-80].

Оскільки система називається відкритою (незамкнутою), якщо вона певним чином взаємодіє з навколишнім середовищем (обмінюючись з ним інформацією, енергією та речовиною), то нелінійність системи означає залежність її властивостей від внутрішніх процесів та зовнішнього впливу, результат якого не пропорційний силі цього впливу. На відміну від лінійних систем, для відкритої нелінійної системи шлях еволюції набагато менш визначений і має як мінімум кілька альтернативних варіантів

розвитку. Характерним є розбіжність загального результату діяльності нелінійної системи й простої суми результатів діяльності її компонентів.

Лише відкриті нелінійні системи виявляють здатність до самоорганізації – запуску процесів спонтанного упорядкування, які виводять систему з хаосу (нестабільної, непередбачуваної поведінки системи) до порядку. При цьому саморозвиток, саморегулювання системи досягається не тільки й не стільки завдяки використанню ресурсів, що надходять із зовнішнього середовища, але багато в чому за рахунок закладених у самій системі можливостей. Методологія синергетики певною мірою близька до основних ідей постмодернізму та постструктуралізму, які заперечують абсолютизацію лінійного мислення й існування єдиної істини про світ і людину. У контексті нашої наукової розвідки релевантним є визнання синергетики як наукової парадигми, в рамках якої об'єктом дослідження постають складні відкриті нелінійні системи різного походження в їх становленні, еволюції й самоорганізації, описувані в термінах динамічного хаосу.

Коротко основи синергетичного розуміння еволюції систем, що самоорганізуються, можуть бути викладені таким чином:

– певна складна відкрита нелінійна система перебуває в стані відносної рівноваги, яку визначають **“параметри порядку”** (найбільш рухомі, змінні, незалежні фактори, що керують її функціонуванням). Елементи системи у своїй узгодженій кооперувальній поведінці тяжіють до **“атрактора”** (найбільш упорядкованої сфери або внутрішньої тенденції до відносно стабільного стану системи). З антропоцентричної точки зору, маючи на увазі просту інформаційну суть атрактора, він розглядається як мета існування системи, найбільш сприятливий для неї режим, а також формально виражений набір її параметрів і допустимий набір їхньої зміни;

– “тяжіння” до стійкого стану системи може асоціюватися з наявністю заданої ззовні мети – відповідати певному набору параметрів. Однак, як слушно вважають науковці, стійкі стани системи не задаються ззовні, а є іманентними за своєю природою (що не завжди можна пояснити з причини обмеженості людських знань). Тяжіння до атрактора відбувається не завдяки його “побажанням”, а тому, що траєкторія, шлях системи до нього пролягає через найменші затрати ресурсів. Унаслідок ієрархічності системи в ній наявний не один атрактор, а ціла низка атракторів, що подібна структурі системи [4, с. 13];

– поняття **“атрактор”** протистоїть поняття **“репелер”** – набір параметрів та їхніх значень, котрі “відштовхують” від становища рівноваги в тому сенсі, що репелер створює різного роду обмеження й заборони на свободу “прагнення” системи до мети. До прикладу, при появі дискурсу змістом репелера є норми викладення, традиції жанру, об'єм, екстралінгвістичні умови, архетипи комунікантів тощо. Змістом атрактора виступають характеристики автора дискурсу як мовної особистості, а також вбудовані в мовну картину світу соціальні очікування результату реалізації дискурсу [там само, с. 14];

– завдяки ієрархічній будові самоорганізованої системи можна стверджувати про ієрархії атракторів та репелерів. Параметри порядку діють у всіх елементах системи, але в одній частині вони обмежують її функції та свободу (згідно з вимогами репелера), а в іншій – розширюють (згідно з вимогами атрактора). У цілому система, зберігаючи свою структуру й мету, набуває полярно протилежних властивостей і можливостей альтернативної поведінки, тобто, відбувається **поляризація** частин системи;

– поступово полярні динамічні процеси всередині системи (взаємодія атракторів і репелерів) та сигнали з зовнішнього середовища призводять до виникнення **“флуктуацій”** (випадкових хаотичних коливань), які, посилюючись, можуть так впливати на систему, що вона наближається до **“точки біфуркації”** (точки розгалуження) – переломного моменту в виборі подальшого шляху. Чинячи опір руйнівним тенденціям, система позбавляється від надлишків речовини, енергії

або інформації: відбувається їх “дисипація” (розсіювання в зовнішнє середовище), а також приплив ресурсів ззовні, що допомагає впорядкуванню системи;

– як результат, з’являються спонтанні властивості, характерні не для окремих елементів, а для системи в цілому, а взаємодія компонентів грає першорядну роль. Так проявляється властивість “**емерджентності**” (результат суми впливів на систему не дорівнює простій сумі їхніх результатів). Система вибирає подальший шлях еволюції й переходить на якісно новий рівень, а механізм саморозвитку запускається знову. Вважається, що в іншому випадку система зруйнується [5].

Достатніми умовами саморозвитку без розпаду є одночасна наявність двох режимів функціонування системи: “режиму з загостренням” та “режиму без загострення”. У першому з них уся система або її частина швидко й нелінійно змінює свій параметр порядку (на цьому фоні всі інші процеси мовби “затухають”, оскільки вони є суттєво повільнішими). Одночасно з цим частини системи все ж розвиваються повільно, без загострення, немов у зворотному напрямку, в плані ретроспективи, назад до архаїчних форм. Разом обидва названі режими запобігають розпаду системи. Тут діють дві тенденції, які й обумовлюють розвиток [6, с. 14].

У лінгвістиці відбулось транспонування цих ідей на аналіз різних аспектів дискурсу з точки зору динаміки, кооперації, самоврегулювання та зовнішніх форм комплексної взаємодії його складових і проявів (етносу, культури, соціуму, свідомості тощо). Синергетичний підхід виявив спонтанність породження мовлення й дозволив простежити вплив комунікативного середовища на зміст мовленнєвих творів. З позицій лінгвосинергетичного підходу мова, мовлення й мислення визнаються складною системою, яка володіє такими фундаментальними властивостями, як здатність змінюватися при зовнішніх впливах (поповнюватися новою лексикою і фразеологією, еволюціонувати в плані синтаксису й морфології), альтернативність та евристичність шляхів руху, а також самоврегулювання.

При аналізі самоорганізації дискурсивних структур центральним є розпізнавання атракторів системи, які визначають її динаміку, направляючи шляхи її розвитку. Виділяються точкові атрактори (в яких розміщена найістотніша інформація й найважливіші смисли); креативні атрактори (фрагменти тексту, що виконують функцію сильної позиції й концентрують максимум творчих зусиль автора, завдяки чому забезпечується висування домінантних смислів); смислові/семантичні атрактори (реалізують домінантний смисл тексту, який притягує й структурує смисли навколо себе); емоційні атрактори (виражені одиницями з яскравим експресивним змістом); граматичні атрактори (обумовлюють вибір форми слова, словосполучення, речення) тощо.

Проаналізувавши основні праці з лінгвосинергетики, можна виділити такі принципи організації дискурсивного простору: *нестійкість, дисипативність, нелінійність, ієрархічність, емерджентність, симетричність / асиметричність*.

Нестійкість. Цей принцип є необхідною умовою самоорганізації мовної системи й полягає в тому, що незначні зміни її стану призводять до значної трансформації її устрою й поведінки. Науковці ілюструють відмінності між стійкістю та нестійкістю таким чином: стійким мав би бути ідеалізований стан мовної системи, в якому всі імена й предикати мали б чітко окреслені й незмінні семантичні поля. Такою є мова математики, інструкцій, справок, постанов. Найменше відхилення від окресленого смислу, введення нового поняття пояснюється попередніми термінами, а отже, будь-яке відхилення від стійких, незмінних семантичних полей у стійкій системі одразу затухає [4, с. 10].

Крізь призму синергетичного підходу більшого значення набувають не порядок і стабільність, а нестійка рівновага відкритої дискурсивної системи та ймовірнісний характер її еволюції (у стані рівноваги немає розвитку). Розвиток мови відбувається через її принципову нестійкість і завдяки зміні її станів. Нове в системі виникає як раптове й непередбачуване, але воно одночасно запрограмоване в сукупності шляхів еволюції, яка існує у вигляді стійких еволюційних структур-атракторів [7, с. 16].

Більш того, для переходу системи на новий рівень необхідною передумовою є нестійкість, викликана випадковими флуктуаціями.

Постійно зростаючий “розхитувальний вплив” приводить дискурсивну систему в нерівноважний стан, коли вона наближається до точки біфуркації, в якій система вже не здатна зберігати свою ідентичність і найменший зовнішній чинник може визначити шлях її подальшого розвитку. У точці нестійкості система дискурсу отримує раніше недоступні їй смислові компоненти. Біфуркації обов’язково присутні в будь-якій ситуації породження нових смислів, визначаючи межу між новим і старим. Проходження точки біфуркації викликає утворення нових атракторів або факторів самоструктуризації нового порядку й система приходить у стан відносної рівноваги, що якісно відрізняється від попереднього. Таким чином, атрактори дозволяють нестійкій відкритій дискурсивній системі стабілізуватися й переходити в рівноважний стан, а описаний механізм саморозвитку запускається знову.

Дисипативність. Дискурс як динамічна система занурений у простір, в якому розміщуються інші динамічні системи, а також уламки зруйнованих структур, “своєрідні комети цього простору” [8, с. 63]. Тобто, дискурс постійно обмінюється інформацією з навколишнім середовищем. Вплив середовища може бути настільки сильним, що організація системи дискурсу не витримує, опиняється в стані нестійкості й може або зруйнуватися, або стрибкоподібно змінити свою структуру. Як результат, у системі запускаються механізми самоорганізації шляхом інкорпорування зовнішніх ресурсів (які дають їй можливість адаптуватися через зовнішню й внутрішню реструктуризацію), а також внутрішніх ресурсів (мовленнєвих засобів, що мають новий смисловий контент). Внутрішні елементи системи, які перешкоджають виходу на новий рівень смислового розвитку, піддаються дисипації й розсіюються в зовнішнє середовище: витісняються зі смислової системи, спростовуються контраргументами, переінакшуються або не мають можливості розвиватися далі (наприклад, при перемиканні уваги реципієнтів на інший смисловий контент).

Важливим також є той факт, що не тільки середовище може впливати на систему дискурсу, а й навпаки, певним чином вибудувана комбінаторика дискурсивних елементів впливає на свідомість комунікантів і модифікує ситуацію спілкування. Такі функціональні коливання можуть сприяти як прискоренню, так і гальмуванню динамічного розвитку дискурсу, оскільки передбачити, в який бік відбудеться зміна системи, неможливо. Тим самим, відбувається процес перманентного самоврегулювання, який являє собою кооперацію прагма-семантичних компонентів і взаємодію форм їхнього мовного вираження, а також виникнення нового системного порядку з хаосу.

Слід зазначити, що концептуальні системи співрозмовників, разом із комунікативною ситуацією, виступають у якості зовнішнього середовища дискурсивної динаміки. Якщо вплив середовища носить конструктивний характер, досягнення мети відбувається в оптимальному темпі при узгодженій взаємодії всіх дискурсивних елементів. У разі негативного, деструктивного впливу зовнішнього середовища відбувається хаотизація, віддалення від наміченої комунікативної мети, а іноді й руйнація смислової системи. Отже, дисипативність передбачає взаємодію системи зі своїм оточенням і дозволяє еволюціонувати від простого до складного, оскільки кожен ієрархічний рівень може розвиватися й ускладнюватися при наявності обмінних процесів із іншими рівнями. Принцип дисипативності нерозривно пов’язаний із принципом нелінійності.

Нелінійність. Синергетичний аналіз дискурсу допомагає встановити системні взаємозв’язки безлічі його складових – фонематики й просодичного оформлення висловлювань, специфічних особливостей лексичного наповнення й синтаксичного вибудовування, семантико-прагматичних значень, контекстуального оточення, екстралінгвальних явищ – які утворюють єдиний багаторусний комплексний функціональний простір дискурсивної системи. Дискурсивна система смислів може

передбачувано/непередбачувано модифікуватися під впливом будь-якого з елементів та коливань, викликаних внутрішніми процесами або зовнішнім середовищем (у цьому проявляється її нелінійність), що стимулює процеси зовнішньої та внутрішньої реструктуризації.

Нелінійність дискурсу проявляється також у тому, що, на відміну від лінійності візуального й слухового сприйняття тексту, смислова система формується різноспрямованою взаємодією всіх елементів. Нелінійний ефект, що виникає при цьому, синергісти умовно характеризують за допомогою формули “два плюс два дорівнює п’ять”, яка відбиває суть синергії, оскільки загальний смисл системи не дорівнює лінійній сумі смислів її складових [9, с. 73]. Таким чином, принцип нелінійності дозволяє фіксувати нестійкість дискурсу й реалізується через безліч альтернативних шляхів розвитку його системи. Більш того, принцип нелінійності ілюструє незворотність цих процесів, де випадковість виступає як самостійний початок. Однак слід зауважити, що нелінійні зв’язки дискурсу все ж підлягають певній ієрархізації.

Ієрархічність. У будь-якій системі виділяються мікрорівень, макрорівень та мегарівень. Елементи мікрорівня асоціюються з безструктурним хаотичним рухом, утворюючи макрорівень і будучи невиразними для нього в деталях. Мегарівень утворений “надповільними” елементами, які виконують для макрорівня роль параметрів порядку. Фундаментальна відмінність між поведінкою параметрів порядку й підлеглих їм частин системи полягає в тому, що параметри порядку реагують на вплив іззовні повільніше, ніж частини системи. У ролі параметрів порядку дискурсу виступають більш фундаментальні фактори динамічної системи. Глибинні семантичні структури набагато стійкіші у свідомості комунікантів, ніж варіативні засоби вербалізації думки, тому саме семантичні відносини відіграють роль стабілізуювальних дискурсивних компонентів [10]. Іншими словами, дискурс постає ієрархічним за своєю природою, а основний зміст його структурної ієрархії – це складова природа нижчих рівнів відносно вищих. Те, що є впорядкованою структурою для нижчого рівня, для вищого є неструктурним елементом хаосу або будівельним матеріалом.

Мегарівень поданий креативним атрактором дискурсивної системи, який притягує й структурує смисли та їхні інтерпретації навколо себе. У креативному атракторі закладена домінантна ідея досліджуваного дискурсивного простору, який самоорганізується в складну ієрархічну систему смислів. Макрорівень поданий рухом різних сюжетних ліній дискурсу, а мікрорівень – певною сукупністю смислових компонентів та їхніх інтерпретацій (до прикладу, лексичні й синтаксичні повтори). Принцип ієрархічності пояснює певною мірою принцип емерджентності.

Емерджентність. Під цим терміном мається на увазі мимовільне або спонтанне виникнення таких властивостей, які притаманні певному утворенню в цілому, але не властиві жодному з його елементів окремо. Іншими словами, під емерджентністю розуміють появу спонтанних властивостей, не характерних для окремо взятих ієрархічних рівнів, але властивих системі як цілісному функціональному утворенню [11]. Смисл емерджентності полягає в тому, що стан системи дискурсу на певному умовному рівні визначається не індивідуальними характеристиками безлічі компонентів системи, а колективними змінними, яких набагато менше. Те, що синтезується в результаті внутрішньої взаємодії, властиве не окремим частинам, а всій системі в цілому.

Породження нових смислів та інтерпретацій у дискурсі відбувається під дією креативного атрактора, а включення мікрорівня дозволяє описати повною мірою процес зникнення й народження макрорівня в точці біфуркації. У цій точці колективні змінні параметрів порядку й макрорівня розчиняються в хаосі мікрорівня, і в безпосередньому процесі взаємодії макро- й мікрорівнів виникають нові параметри порядку оновленого мегарівня. Внаслідок взаємодії смислових компонентів у структурі дискурсу під дією креативного атрактора виникає здатність

до породження потоку нових властивих системі в цілому смислів та інтерпретацій, що викликають рух сюжетних ліній досліджуваного дискурсивного простору.

Симетричність/асиметричність. У наукових розвідках останнього часу все частіше досліджувані об'єкти розглядаються як прояв єдності симетрії та асиметрії. Симетрію пов'язують із такими якостями об'єкта, як стійкість, порядок частин у цілому, повторюваність, відповідність між частинами цілого, ритмічність, а асиметрію – з нестійкістю, розвитком, перебудовою організації, складністю та відсутністю повторюваності [12].

Дослідження в галузі текстометрики підтверджують, що порядок слів у цілому тексті підлягає законам симетрії/асиметрії. Моделі комбінацій симетричних і асиметричних повторів якісно характеризують структуру тексту, а повторювані смислові компоненти поступово еволюціонують у дискурсі. У разі переходу в розряд прихованих смислів одного або декількох елементів симетрії йдеться про асиметрію, яка характеризується відступом від упорядкованості, регулярності в будові й функціонуванні мовних одиниць [11, с. 52]. Попри всі перетворення дискурсу (інтерпретації, переклади тощо), в ньому завжди наявні симетрична й асиметрична складові. Асиметричний у цілому об'єкт дослідження може являти собою гармонійну композицію, що складається з симетричних компонентів. Симетричність/асиметричність дискурсу характеризує динамічну рівновагу його смислової системи. Необхідно також додати, що елементи дискурсу прагнуть до симетрії, але ніколи її не досягають повністю, оскільки симетрія дискурсивної структури веде до різкого зниження інформативності.

Зауважимо, що лінгвістика являє собою мозаїку фактів і набір гіпотез, кожна з яких пояснює системні відношення всередині окремих граматичних, лексичних, фонетичних та інших лінгвістичних сукупностей. Вочевидь, назріла потреба в синтезі наукових доробок, у складанні єдиної мозаїки загальної наукової картини світу з урахуванням здобутків як у природничих, так і в гуманітарних науках. Цей синтез уможливило екстрапольована на мовознавство специфічна термінологія синергетики (поняття нестійкості, дисипативності, нелінійності, ієрархічності, емерджентності, симетричності/асиметричності тощо). На наш погляд, актуальність цієї термінології пояснюється її адаптивністю, відкритістю до поповнення новими термінами, генетичним зв'язком із математикою, людиномірністю, особливою міждисциплінарною толерантністю до нових самоцінних гіпотез, рефлексивністю, самозастосованістю, спадкоємністю, а також філософською діалогічністю.

Наведений матеріал уможливило виокремлення методики проведення дискурсивно-синергетичного аналізу, яка включає в себе такі етапи:

- аналіз окремих процесів функціонального плану з точки зору самоорганізації елементів системи;
- визначення поляризації різних частин дискурсу й параметрів порядку, а також функціональних зв'язків між висловлюваннями як інструментів поляризації;
- характеристика функціональних атракторів і репелерів, взаємодія між якими сприяє втіленню комунікативної мети дискурсивного акту;
- розкриття загальних тенденцій структурно-семантичної організації дискурсу;
- узагальнення отриманих даних синергетичної еволюції дискурсивної системи.

До цієї методики також залучають теорію фракталів, аналіз основних понять і положень якої є перспективою подальших наукових досліджень.

СИНЕРГЕТИКА КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА СОВРЕМЕННЫХ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Н. В. Таценко, канд. фил. наук

Сумский государственный университет,
ул. Римского-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина
E-mail: tacnatasha@i.ua

В статье анализируются базовые понятия синергетики в качестве методологической основы современных лингвистических исследований. Доказано, что лингвосинергетическое направление является не только механическим перенесением естественнонаучной терминологии в область лингвистики, а новым целостным научным подходом, который исследует точки пересечения живой и неживой природы. Предпринята попытка выделить основные принципы организации дискурсивного пространства как неравновесного состояния системы, зафиксированного в структуре. Такими принципами являются: неустойчивость, диссипативность, нелинейность, иерархичность, эмерджентность и симметричность/асимметричность. Актуализируется методика проведения дискурсивно-синергетического анализа с выделением самоорганизации элементов системы дискурса, поляризации ее параметров порядка, взаимодействия функциональных аттракторов и репеллеров. Раскрытие общих тенденций структурно-семантической организации дискурса ассоциируется с синергетической эволюцией саморегулирующейся системы.

Ключевые слова: синергетика, неустойчивость, диссипативность, нелинейность, иерархичность, эмерджентность, симметричность/асимметричность.

SYNERGETICS AS A METHODOLOGICAL BASIS OF MODERN PHILOLOGICAL STUDIES

N. Tatsenko, PhD in Philology

Sumy State University,
2, Rymkogo-Korsakova Str., 40007, Sumy, Ukraine
E-mail: tacnatasha@i.ua

This article analyzes the main concepts of synergy as a methodological basis of modern linguistic research. It is proved that linguosynergetic area of focus is not only a mechanical transfer of natural science terminology to the field of linguistics, but a new holistic scientific approach that explores the intersection point of animate and inanimate nature. An attempt was made to identify the main principles of discursive space organization as an unbalanced state of the system, fixed in the structure. These principles are: instability, dissipativity, non-linearity, hierarchical pattern, emergence, and symmetry/asymmetry. Methodology of discursive-synergetic analysis is foregrounded with highlighting of the self-organization of discourse system elements, polarization of its order parameters, interaction of functional attractors and repellers. The disclosure of general tendencies of structural and semantic organization of discourse is associated with synergetic evolution of a self-regulating system.

Keywords: synergy, instability, dissipativity, non-linearity, hierarchical pattern, emergence, symmetry/asymmetry.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Haken H. Information and self-organization : a macroscopic approach to complex systems / H. Haken. – 2nd ed. – Berlin : Springer, 2000. – 222 p.
2. Пригожин И. Познание сложного. Введение / И. Пригожин, Г. Николис [перевод с английского; изд. 3, доп.]. – М. : ЛКИ, 2008. – 352 с. (Серия “Синергетика : от прошлого к будущему”).
3. Аршинов В. И. Когнитивные основания синергетики / В. И. Аршинов, В. Г. Буданов // Синергетическая парадигма. Нелинейное мышление в науке и искусстве. – М. : Прогресс-Традиция, 2002. – С. 67–109.
4. Пихтовникова Л. С. Синергетика в филологических исследованиях : монография / Т. И. Домброван, С. М. Еникеева, Л. С. Пихтовникова и др.; под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. – 340 с.
5. Пономаренко Е. В. О самоорганизации и синергизме функционального пространства английского дискурса / Е. В. Пономаренко // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия гуманитарные науки. – 2013. – № 13 (156). – С. 131–140.
6. Пихтовникова Л. С. Синергія стилу байки : німецька віршована байка 13-20 ст. : монографія. – Харків : Бізнес Інформ, 1999. – 220 с.
7. Герман И. А. Лингвосинергетика : монография / И. А. Герман. – Барнаул : Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. – 168 с.
8. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – С.-Петербург : Искусство СПб, 2000. – 704 с.
9. Храмченко Д. С. Функционально-прагматическая эволюция английского делового дискурса : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.04 / Дмитрий Сергеевич Храмченко. — Москва : ФГБОУ ВПО “Московский гос. ин-т междунар. отношений (университет) МИД Российской Федерации”, 2014. – 448 с.

10. Пономаренко Е. В. Лингвосинергетика бизнес-общения с позиций компетентностного подхода (на материале английского языка) / Е. В. Пономаренко. – М. : МГИМО-Университет, 2010. – 151 с.
11. Олизько Н. С. Семиотико-синергетическая интерпретация особенностей реализации категорий интертекстуальности и интердискурсивности в постмодернистском художественном дискурсе : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19 / Н. С. Олизько. – Челябинск, 2009. – 43 с.
12. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : Едиториал УРСС, 2010. – 296 с.

LIST OF REFERENCES

1. Haken H. *Information and self-organization : a macroscopic approach to complex systems*. 2nd ed. Berlin : Springer, 2000. 222 p.
2. Prigozhin I. *Exploring complexity. Introduction*, (Serija "Sinergetika : ot proshlogo k budushchemu"), 3rd ed. Moscow : LKI, 2008. 352 p..
3. Arshinov V. I. *Cognitive foundation of synergy. Sinergeticheskaja paradigma. Nelinejnoje myshlenije v nauke i iskusstve* [Synergetic paradigm. Nonlinear thinking in science and art]. Moscow: Progress-Tradicija, 2002. pp. 67-109.
4. Pihtovnikova L. S. *Synergetics in philological research* : monograph. Kharkiv : V. N. Karazin KhNU, 2015. 340 p.
5. Ponomarenko E. V. About self-organization and synergy of the English discourse functional space . *Nauchnyje vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija gumanitarnyje nauki*, 2013, no 13 (156), pp. 131-140.
6. Pihtovnikova L. S. *Synergy of fable style : German poetic fable of 13-20 centuries* : monograph. Kharkiv, Biznes Inform., 1999. 220 p.
7. German I. A. *Linguistic synergetics*. Barnaul : Izd-vo Altajskoj akademii ekonomiki i prava, 2000. 168 p.
8. Lotman J. M. *Semiosphere*. St.-Petersburg : Iskustvo SPB, 2000, 704 p.
9. Hramchenko D. S. *Functional-pragmatic evolution of the English business discourse*. Doct. Diss. Moscow, FGOBUVPO "Moskovsk. gos. in-t mezhdunar. otnoshenij (universitet) MID Rossijskoj federacii", 2014, 448 p.
10. Ponomarenko E. V. *Linguistic synergetics of business communication from the point of competency approach (on the material of English language)*. Moscow : MGIMO-Universitet, 2010, 151 p.
11. Oliz'ko N. S. Semiotic-synergetic interpretation of the features of implementation of intertextuality and interdiscursivity categories in postmodern literary discourse : abstract for Doct. Diss. Cheliabinsk, 2009, 43 p.
12. Moskal'chuk G. G. *The text structure as a synergetic process*. Moscow: Editorial URSS, 2010, 296 p.

Надійшла до редакції 30 травня 2016 р.